

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 37.046.16:37.014.542.

В. І. Білокопитов

Сумський національний аграрний університет

ПРОЦЕС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОДАЛЬШОГО ВПРОВАДЖЕННЯ

Висвітлено характерні особливості розвитку суспільства XXI століття; показано роль інтеграційних процесів в освіті; окреслено відмінні риси навчального процесу в умовах створення Європейського простору вищої освіти; встановлено одне із пріоритетних завдань вітчизняної системи вищої освіти та з'ясовано основні завдання вищих навчальних закладів в умовах інтеграції; підкреслено найбільше досягнення Болонського процесу; визначено проблеми та найактуальніші напрями подальшої модернізації вітчизняної системи вищої освіти; схарактеризовано основні рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти на національному, регіональному та інституційному рівнях.

Ключові слова: вища освіта, забезпечення якості вищої освіти, Болонський процес, Європейський простір вищої освіти, вищий навчальний заклад, національний рівень, регіональний рівень, інституційний рівень.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення якості вищої освіти у процесі підготовки фахівців є постійно актуальною для системи освіти будь-якої країни. Сучасний стан проблем якості вищої освіти відображає суперечності:

- *по-перше*, між рівнем розв'язання проблеми забезпечення якості вищої освіти в Україні та вимогами, що існують на ЄПВО;
- *по-друге*, між традиційними формами оцінювання якості знань у системі вітчизняної вищої освіти та тими, що запропоновано Болонськими реформами;
- *по-третє*, між об'єктивною потребою вступу до європейських регіональних і субрегіональних асоціацій із забезпечення якості вищої освіти та недостатнім рівнем готовності українських ВНЗ до участі в цих структурах.

На жаль, досить часто фактичний рівень виявляється нижче сучасних вимог.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема якості вищої освіти знайшла відображення під час розв'язання широкого кола теоретичних і прикладних питань, спрямованих головним чином на дослідження процесу її забезпечення.

Мета статті полягає у визначенні й виокремленні рекомендацій із забезпечення якості вищої освіти на національному, регіональному та інституційному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Однією з характерних особливостей розвитку суспільства XXI століття є масштабність реформ і змін, що відбуваються в усіх сферах його життєдіяльності. Інтеграційні процеси в освіті ведуть до зростання академічної мобільності, створення узгоджених стандартів і рекомендацій, уніфікації навчальних планів, об'єднання спільних зусиль у розробці загальноєвропейських підходів до підготовки фахівця, широкого розповсюдження дистанційної освіти тощо.

Процес об'єднання Європи супроводжується формуванням загального освітнього й наукового просторів, у яких якість є основою створення цього феномену. Участь у Болонському процесі (далі – БП) – це відповідь на спільні виклики, що стоять перед системами вищої освіти європейських країн. Відмінними рисами навчального процесу в умовах утворення Європейського простору вищої освіти (далі – ЄПВО) є опора на передові комунікаційні та інформаційні технології, гнучкість, адаптивність, модульність, орієнтація на споживача.

Як стверджує З. Тимошенко, хоч про БП в Україні предметно заговорили тільки в 2003 році, його ідеї, нехай опосередковано й фрагментарно, проникли в Україну доволі давно: «бакалавр» і «магістр» уже добре прижилися (щоправда, в супроводі «молодшого спеціаліста» та «спеціаліста»). Наразі й багато інших інновацій, які, по суті, близькі до ідей БП, втілено в низці офіційних документів. Ідеться про Національну доктрину розвитку освіти, Закон «Про вищу освіту», низку документів щодо впровадження ідей Болонської декларації тощо. Водночас, у чинних законах і нормативних актах щодо розвитку освіти в Україні ще недостатньо враховано загальні тенденції міжнародного виміру розвитку освіти, її зв'язок із реаліями глобалізованого технологічного світу, необхідність підвищення інвестиційної привабливості освіти, формування нових підходів до управління в освіті, стимулювання громадського управління та інші [5].

Період до 2002 року дослідники вважають латентним входженням України до європейського освітнього простору [3].

Динамічність участі України у процесі підготовки до приєднання до країн-учасниць Болонського процесу показує той факт, що за період з 1993 до 2003 року ВНЗ України разом із провідними університетами Європи було виконано 105 проектів TEMPUS/TACIS. Це дало змогу запровадити

спільні навчальні програми, нові принципи управління ВНЗ, підготувати сучасні підручники, напрацювати підходи до взаємного визнання документів про освіту.

19–20 травня 2005 року у Бергені відбувся четвертий саміт БП, який став знаковим для української системи вищої освіти, бо саме на ньому Україна офіційно приєдналася до Болонського процесу.

Як наголошує вітчизняний дослідник М. Кісіль, на час приєднання України до БП у сфері вищої освіти України в державній системі сертифікації не існувало системи якості. Першими кроками на шляху створення системи якості вищої освіти стали збір і узагальнення даних про існуючі системи забезпечення якості знань у навчальних закладах, інноваційні моделі в управлінні якістю освіти на основі стандартів освіти, досвід з упровадження в навчальному процесі вимог Болонської декларації в оцінюванні знань студентів, форми й методи тестового контролю знань студентів. Паралельно з цим мав здійснюватися повний, постійний, прозорий і об'єктивний моніторинг якості освіти. Якість і акредитація, які тісно пов'язані між собою, висунули перед добре розвинутою вітчизняною системою ліцензування й акредитації нові завдання щодо використання європейських стандартів якості. Контроль якості повинен був зосередитися не тільки на перевірці навчального процесу, кадрів, науково-методичного забезпечення, матеріальної бази тощо, а, передусім, на контролі знань студентів і особливо випускників, визначаючи їхню компетентність і спроможність задовольняти вимоги ринку праці; акредитуватися мали не тільки навчальні заклади та спеціальності, але й окремі освітні програми [2, 17–20].

Приєднавшись до БП, Україна взяла на себе зобов'язання проводити роботу з приведення якості національної освіти у відповідність до європейських стандартів.

Але, як справедливо помітив вітчизняний науковець Ю. Сухаріков, успіх Болонських ініціатив неможливий без зміни менталітету, як студентів, так і викладачів. Першочергове завдання полягає в тому, щоб разом із формальними елементами БП перенести у вищу школу України дух самостійності та змагальності, характерний для закордонних навчальних закладів [4, 32].

У цьому контексті цілком погоджуємося з твердженнями А. Загороднього, що забезпечення якості освіти в контексті Болонської декларації – це не лише надання сукупності знань і умінь, що ними має володіти особа, яка навчалася за певною освітньою програмою, але й

розроблення критеріїв, форм і методів оцінювання знань. Якість освіти має відповідати міжнародним вимогам, вона забезпечується вищим навчальним закладом і державою. Не випадково питання якості освіти та її забезпечення перебували в центрі уваги як Міністерства освіти і науки України, так і освітянської громадськості [1].

Аналіз матеріалів БП, доповідей міжнародних організацій і відповідних теоретичних напрацювань в Україні дає змогу визначити проблеми та найбільш актуальні напрями подальшої модернізації вітчизняної системи вищої освіти. Рекомендації щодо вдосконалення системи забезпечення якості вищої освіти на *національному рівні* передбачають:

1) збільшення урядового фінансування не тільки для підтримки поточного рівня навчання, але й для суттєвого збільшення кількості студентської молоді в майбутньому;

2) проведення послідовної політики держави, в якій би було віддзеркалено зростаючі вимоги роботодавців щодо необхідності змін у змісті вищої освіти.

3) поєднання спільних зусиль для розвитку сучасної конкурентоспроможної вищої освіти (досвід європейських країн, у яких навколо освітнього лідера об'єднуються урядові, бізнесові, інформаційні партнери);

4) надання студентам впевненості в тому, що після закінчення ВНЗ вони будуть працювати за фахом, і під час працевлаштування буде враховано якість їх знань;

5) організація та проведення щорічних національних форумів із ЗЯВО, ініціатором і організатором яких може бути Міністерство освіти і науки України (доцільність подібних загальноєвропейських форумів на ЄПВО було визнано ще в 2005 році);

6) заохочення українських ВНЗ до вступу в міжнародні мережі та асоціації (станом на 28.04.2011 р. в Україні існує тридцять два ВНЗ, які приєдналися до ЄАУ);

7) підготовка та проведення щорічних звітів університетів щодо їх діяльності у сфері забезпечення якості вищої освіти (щорічні звіти ЄАУ);

8) організація й проведення студентських самітів на зразок конвенцій ЄСС, що зробить вітчизняне студентство повноправним партнером процесу реформування та модернізації вищої освіти;

9) сприяння розвитку та впровадженню дистанційного навчання;

10) поліпшення привабливості національної освіти. Вітчизняні ВНЗ можуть стати привабливими для талановитих людей усіх континентів, але

це вимагає дій на інституційному рівні та передбачає адаптацію програм, доброзичливий сервіс для іноземних студентів і вчених;

11) створення національних агенцій із забезпечення якості вищої освіти (українські агенції мають бути офіційно визнані компетентними державними органами й повинні мати повний юридичний статус і відповідати всім вимогам законодавства);

12) поширення європейського співробітництва в галузі забезпечення якості. В Україні вже є такий досвід (створення у 2006 році Національної групи промоутерів БП в Україні, до складу якої були залучені фахівці провідних університетів України; приєднання України в березні 2008 року до Європейського реєстру забезпечення якості, засновниками якого виступили чотири європейські структури: ЄМЗЯ, ЄАУ, ЄАВНЗ, ЄСС), але слід намагатися частіше брати участь у заходах загальноєвропейського характеру;

Для результативного об'єднання спільних зусиль у дослідженні виокремлено такі рекомендації щодо вдосконалення системи забезпечення якості вищої освіти на *регіональному рівні*:

1) створення регіональних мереж, асоціацій із забезпечення якості вищої освіти (за основу можна взяти вже існуючу скандинавську мережу, яка координує діяльність країн цього регіону та мережу із забезпечення якості вищої освіти Центральної та Східної Європи, до складу якої входять агенції цього регіону);

2) заохочення регіональних форумів, майстер-класів, конференцій щодо забезпечення якості вищої освіти для професорсько-викладацького складу ВНЗ відповідно до вимог національної доктрини розвитку вищої освіти до якості підготовки спеціалістів;

3) організація регіональних семінарів для подальшої розробки спільних напрямів роботи щодо забезпечення якості вищої освіти;

4) створення регіональних центрів з вивчення питань розвитку вищої освіти, порівняльного аналізу сучасних систем вищої освіти;

5) активне залучення засобів масової інформації до висвітлення передового досвіду ВНЗ, результатів регіональних предметних олімпіад тощо;

6) регулярний моніторинг найкращого досвіду та вільний доступ до інформації в межах регіону тільки покращить ситуацію з прозорістю й обізнаністю абітурієнтів;

7) створення сприятливих умов для функціонування механізму внутрішнього забезпечення якості (прикладом може слугувати проект «Культура якості», який був проведений ЄАУ з 2002 до 2006 року. Такі

проекти допомагатимуть долати перешкоди внутрішнього забезпечення якості, а саме: відсутність реагування на виклики сьогодення, відсутність згуртування у вирішенні проблеми, проблема із широким залученням до процесу забезпечення якості;

8) заохочення та сприяння регіональним «ярмаркам професій» (представники організацій, які мають вакантні робочі місця зустрічаються з випускниками й надають повну інформацію про умови праці, житла, оплати тощо. «Живе» спілкування допоможе висвітлити всі нюанси та вирішити деякі питання на місці);

9) створення регіональних робочих груп щодо питань вищої освіти (створення при обласних державних адміністраціях груп з представників освіти, які б вивчали такі аспекти вищої освіти як фінансування, добробут тощо);

Суттєва місія у БП належить ВНЗ, які мають значний студентський та викладацький потенціал і зможуть досить швидко виокремити для своєї діяльності необхідні шляхи вдосконалення й обміну позитивним досвідом і приєднатися до єдиних вимог європейського ринку. У переважній більшості це будуть національні університети як найпопулярніші заклади найвищого рівня акредитації та з найбільшим ресурсним потенціалом. До них зможуть приїжджати іноземні студенти, а їх першочерговим завданням стане «експорт» найкращих випускників закордон на високорозвинений європейський ринок праці. Дипломи цих студентів будуть визнані на всьому ЄПВО.

Модернізація системи вищої освіти в Україні має бути спрямована, передусім, на демократизацію та послідовне впровадження академічних прав і свобод навчальних закладів. На основі саме такого підходу ВНЗ зможуть сформулювати власну стратегію розвитку з урахуванням потреб споживачів і ринку праці. ВНЗ повинні знати та враховувати потреби абітурієнтів, держави, роботодавців і відповідно до цього шукати власну нішу на ринку праці. На *інституційному рівні* основними рекомендаціями щодо забезпечення якості вищої освіти є:

1) формулювання політики університету й визначення процедур забезпечення якості (у Європі вже існує позитивний досвід, який було вивчено в рамках проведення ЄМЗЯ першого та другого транснаціональних європейських проектів оцінювання якості вищої освіти);

2) вибір власних пріоритетів у навчанні та проведенні наукових досліджень. Надання ВНЗ можливості коригувати кількість навчального часу залежно від профільності, проведення наукових досліджень залежно від потреб регіону;

3) пошук найбільш ефективних форм і методів роботи зі студентською молоддю у ВНЗ. Активізація позанавчальної діяльності студентів, зокрема організація обговорення проблем студентства;

4) моніторинг і періодичний перегляд змісту навчальних програм, профілювання програм та встановлення власних критеріїв для прийому професорів і студентів;

5) залучення студентів до процесу забезпечення якості вищої освіти (важливе значення може мати студентське самоврядування, представники якого беруть участь у складанні програм, на поточних іспитах, у розробці критеріїв оцінки якості студентів);

6) передбачення можливих напрямів розвитку ВНЗ щонайменше на 10–15 років наперед;

7) збільшення привабливості кар'єрного зростання дослідників-початківців для забезпечення високої якості дисциплінарних досліджень;

8) доступність інформації (створення окремої дошки оголошень або куточків для висвітлення результатів груп, факультетів, інститутів щодо забезпечення якості вищої освіти);

9) посилення законодавчо-нормативної орієнтації ВНЗ на вирішення проблем забезпечення якості підготовки спеціалістів.

Висновок. Наведені рекомендації із забезпечення якості вищої освіти на національному, регіональному та інституційному рівнях дають змогу дійти висновку, що тільки через поєднання спільних зусиль уряду, обласних і районних адміністрацій, адміністрацій вищих навчальних закладів, батьків і студентів можна підняти національну систему вищої освіти на новий, більш високий рівень якості освіти, конкурентоспроможності та добробуту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загородній А. Європейська система забезпечення якості вищої освіти [Електронний ресурс] / А. Загородній. – Режим доступу : <http://library.uipa.kharkov.ua/library/Documents/BolonProz/3/>.
2. Кісіль М. Якість вищої освіти як предмет філософського аналізу : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : спец 09.00.10 «Філософія освіти» / М. Кісіль. – К., 2008. – 20 с.
3. Сухаріков Ю. Концептуальні підстави розробки і впровадження національної рамки (академічних) кваліфікацій України / Ю. Сухаріков // Вища школа – 2012. – № 3. – С. 16–38.
4. Тимошенко З. Болонський процес: сутність, витоки та етапи розвитку [Електронний ресурс] / З. Тимошенко // Oleh Soskin Portal. – Режим доступу : <http://www.soskin.info/ea/2004/7-8/20040716.html>.

РЕЗЮМЕ

Белокопытов В. И. Процесс обеспечения качества в отечественной системе высшего образования: рекомендации относительно дальнейшего внедрения.

Высветлены характерные особенности развития общества XXI столетия; показана роль интеграционных процессов в образовании; определены отличительные черты образовательного процесса в условиях создания Европейского пространства высшего образования; установлено одно из приоритетных заданий отечественной системы высшего образования и определены основные задания высших учебных заведений в условиях интеграции; подчеркнуто наибольшее достижение Болонского процесса; выделены проблемы и наиболее актуальные направления дальнейшей модернизации отечественной системы высшего образования; схарактеризованы основные рекомендации по обеспечению качества высшего образования на национальном, региональном и институциональном уровнях.

Ключевые слова: высшее образование, обеспечение качества высшего образования, Болонский процесс, Европейское пространство высшего образования, высшее учебное заведение, национальный уровень, региональный уровень, институциональный уровень.

SUMMARY

Bilokopytov V. Process of quality assurance in home system of higher education: recommendations as for further introduction.

Such characteristic features of society development in XXI century as scale of the reforms and changes in all its spheres have been found out in the article; impact of the integration processes in sphere of education on the increasing of academic mobility, forming of standards and recommendations, unification of curriculum, consolidation of joint efforts in all-European approaches to the training of specialist have been shown; distinctive features of the educational process in the formation of the European Higher Education Area have been lined out; national higher education system priorities have been determined and main tasks of higher education institutions under integration conditions have been defined; the greatest achievement of the Bologna process has been shown; issues and directions for further modernization of the national higher education system have been identified; basic guidelines of higher education quality assurance at national, regional and institutional levels have been characterized. At the national level the main of them are: increasing of government financing, consecutive national policy in quality assurance of higher education, consolidation of joint efforts as for competitive higher education, organization and conducting of annual forums in quality assurance, encouragement of higher educational establishments to join international networks and association, assistance and introduction of E-learning development, improvement of national education attractiveness, forming of national agencies in quality assurance of higher education, extension of European cooperation in quality assurance. At the regional level they are: forming of regional networks and association in quality assurance of higher education, encouragement of regional forums and conferences in quality assurance, regular monitoring of best practices in quality assurance. At the institutional level the most important guidelines are: forming of university policy and determining of quality assurance procedures, choice of proper priorities in teaching and scientific researches, search of most effective forms and methods of work with young people, monitoring and periodic examination of program contents, involvement students to the process of higher education quality assurance, directions of accessibility to information, intensification of legislative orientation of higher educational establishments on the determination of problems in quality assurance of specialist training.

Key words: higher education, quality assurance of higher education, Bologna Process, European Higher Education Area, higher educational establishment, national level, regional level, institutional level.